

Akadeemiline lühis

RAHVUSTEATER
VANEMUINE

teatri peatoetaja

156. hooaeg

JUHA JOKELA

Akadeemiline lühis

(DOSENTIT, 2021)

DRAAMA KAHES OSAS

TÖLKIJAJA KAI AARELEID

LAVASTAJAJA TAAGO TUBIN

KUNSTNIK KRIJSTJAN SUITS

VALGUSKUNSTNIK PRIIDU ADLAS (EESTI DRAAMATEATER)

VIDEOKUNSTNIK MARTIN RÄSTA

HELILOOJAJA DAY OF THE TRIANGLE

MUUSIKALINE KUJUNDUS TAAGO TUBIN JA DAY OF THE TRIANGLE

INSPITSIENT MEELIS HANSING

Konsultandid: Katrin Aava (Tallinna Ülikool) ja Anneli Saro (Tartu Ülikool)

Trupi eritänu: Kadri Asmer, Toomas Asser, Richard Rees, Liis Seljamaa,

Saima Tiirmaa-Oras, Tanel Linnas, TÜ sotsiaalteaduste valdkond

Muusikalises kujunduses on kasutatud Ry Cooderi, Joose Keskitalo ja Siiri Sisaski loomingut.

Videokujunduses kasutatud fotod: Rasmus Kull ja Stephan Röhl /

Heinrich-Böll-Stiftung (Wikimedia Commons, CC BY-SA 2.0).

ESIETENDUS 21. VEEBRUARIL 2026 VANEMUISE SUURES MAJAS

NÄIDENDI JA TÖLKE ESITUSÕIGUSI VAHENDANUD EESTI TEATRI AGENTUUR

Osades

Johanna Virt, *sotsiaalpsühholoogia professor* **MARIA ANNUS**

Leena Helander, *ülikooli rektor* **RAGNE PEKAREV**

Fiona Eskola, *järeldoktor* **LIISA PULK**

Mikk Heinloo, *sotsiaalteaduste valdkonna dekaan* **KAROL KUNTSEL**

Eero Henrik Palo, *praktilise filosoofia kaasprofessor,*
Johanna eksabikaasa **HANNES KALJUJÄRV**

Aapo, *abiturient, Johanna ja Eero poeg* **MIIKA PIHLAK**

TV saatejuht **RAGNE PEKAREV**

Tehnik **MEELIS HANSING**

Raadioajakirjanik (*hää!*) **LIIS SELJAMAA**

**Õppimise ümber peaks alati jääma
vabaduse aura. Ülikoolistuudium
peaks olema nauding iseeneses.
Eneseväärikuse tunne, mis tekib
otsese kasuta vaimsetest pingu-
tustest, on kõige kindlam alus,
millele elu ehitada.**

Marju Lepajõe

Juha Jokela (sünd 1970) on tänapäeva Soome üks mainekamaid ja mängitumaid näitekirjanikke, kelle teosed on pälvunud ka rahvusvahelist huvi. Ta on õppinud teatriteadust Helsingi Ülikoolis, millele järgnesid režiiõpingud Soome Teatriakadeemias, mis jäid aga pooleli, põhjuseks äge konflikt õppejõuga.

Juha Jokela praktiline karjäär algas teleseriaalide stsenaaristina, muude tegemiste hulgas jõudis ta Helsingi Linnateatri laval end proovile panna ka väiksemates rollides.

Tema edulugu sai alguse näidendist „Mobile Horror“, mis autori enda lavastuses esietendus 2003. aastal Helsingi pisikeses Jurka Teatris, saavutades enneolematu menu. Järgneva kahe aasta jooksul töid selle räigese konkurentsiafääri sattunud mobiilifirma loo välja tervelt üheksa Soome teatrit ning peagi järgnesid lavastused teisteski riikides (ka Eestis, Ugala teatris aastal 2012). Selles näidendis ongi nagu kandikul olemas kõik Jokela dramaturgia põhilised komponendid: noble ja vaimukas dialoog, värvikad ja mitmeplaanalised karakterid, sündmustiku peadpöörivad, kuid siiski usutavusse piiresse jäävad pöörded, aga ka oskus asetada oma tegelased keset mõnd sotsiaalselt põletavat probleemsõlme – või lihtsamalt öeldes,

rääkida otse ja avameelselt asjadest, mis inimestel parajasti keelel ja meelel, kuid tehes seda mõne uue ja üllatava nurga alt.

Juha Jokela tänaseks mängituim näidend on aga „Fundamentalist“, mis esietendus aastal 2006 taas autori enda lavastuses samas Jurkka teatris. Mäletatavasti äratas religiooni ja vabaduse vahekordi klaariv teos laiemat tähelepanu ka Eestis (2022 Von Krahli Teatris). Veel on Eestis mängitud tema näidendit „Sumu“ (2017 Eesti Draamateatris).

„Akadeemiline lühis“ (orginaalpealkirjaga „Dosentit“) esietendus Soome Rahvusteatri 2021. aastal, 2025. aasta sügisel jõudis see Riia Uue Teatri lavale. Vanemuise lavastus on seega kolmas selle näidendi lavatõlgendus. 2023. aastal pälvis see näidend Soome Teaduste Akadeemia inimõiguste auhinna.

Juha Jokela: *Tööprotsessi jooksul intervjuerisin mitmeid erinevate alade teadlasi. Intervjuud olid mahukad ning teadlased avasid põhjalikult ja avameelselt ülikoolimaailma olemust, protsesse ja oma arusaamu teadustööst. See oli kirjutamise motiivi seisukohalt eriti oluline. Teaduse ja kunsti puhul on nii suhe rahaga kui ka mõõdetavate tulemuste nõudmine väga sarnased – ja kuigi teose üsna individuaalne vorm tundus nõudvat väga isiklikku lähenemist, sai intervjuusid tehes üsna kiiresti selgeks, et see näidend ei*

räägi tegelikult minust. Teadlased, teadustöö, ülikool ja haridus – need ei pruugi olla seotud minu igapäevatööga, kuid need on osa suuremast maastikust, mis muudab meie olemasolu sügavamaks ja tähendusrikkamaks. Ka minu elu muutub paremaks, kui eri eluvaldkondi mõistetakse mitmekesisemalt ja paremini. Veelgi olulisem on kõrgharidusasutuse roll institutsioonina, mis praktiseerib kriitilisust. Ainus vastumürk tohtule valeinformatsiooni laavinile teadmisteühiskonnas saab olla ainult tõde: teaduslikult pädev, tõene ja pidevalt uuenev info, ning selle väärtustamine ja hoidmine. Ma kuulun nende hulka, kes tunnevad muret nende asjade tuleviku pärast.

Katrin Aava

Ülikool kui tipp-sooritajate kogum

Juha Jokela näidend räägib viimastel aastatel nii üleilmselt kui ka Eestis esile tõusnud valupunktist – läbipõlemisest. Kasvava konkurentsi, võistluslikkuse, ebakindluse keskkonnas on kasvanud inimeste ärevus, üksindustunne ja ka vaimse tervise probleemid. 2023. a inimarengu aruande kohaselt on Eesti inimene Euroopas sotsiaalse isoleerituse poolest esirinnas, igal neljandal täiskasvanul on depressiooni- ja viiendal ärevushäierisk.¹ Tööinspektsiooni andmetel on Eestis hüppeliselt kasvanud ka läbipõlemisest tingitud töövõimetuslehtede arv. Depressiooni ja läbipõlemist ei põhjusta mitte niivõrd töö, vaid töösurve – hirm inimesena tööalaselt ebaõnnestuda. Seda on aastaid mõjutanud ühiskonnas domineerivad uusliberaalsed hoiakud.

Majandushuvidest lähtuv uusliberaalne ideoloogia on väärtustanud inimest eelkõige kulufektiivse majanduskasvu suurendajana. Kergesti asendatavad ja üksteisega konkureerivad inimesed teevad seda kõige parimal viisil. Inimese väärtuse määrab sellises

ühiskonnas turg, kus otsustatakse võitjad ja kaotajad. See sunnib töötama vabal ajal ja pingutama läbipõlemise hinnaga. Filosoof Byung-Chul Han kirjutab vabaduse illusioonist: saavutusühiskonnas on igast indiviidist saanud iseenda tööandja, kes ekspluateerib ennast ise.² Hoolimata aina raskemate ülesannete lahendamisest tuleb rohkem saavutada. Nii elab tööle pühendumise lõksus saavutusühiskonna inimene kroonilise eba piisavuse tundega. Tunne, et ükskõik kui palju pingutada, kõike hädavajalikku ikka ära teha ei jõua, suurendab ärevust ja süütunnet. Juhtide toetuse ja tunnustuse puudumine viib lõpuks lühiseni.

Kõneks olev näidend kirjeldab ülikooli õppejõudude konflikte muutavas ülikoolis kohane misel. Probleemid on samad nii Soomes, Eestis kui ka mujal ja on kooskõlas teadusuuringute tulemustega. Kõrgharidusmaailmas valitsev mõõdikute kultuur väärtustab ülepuhendumist: produktiivsust, auhindu, üliõpilaste kõrget tagasisidet. Rahastuse vähenemine kõrghariduses tähendab aina kasvavat töökoormust, millel on mõju töötajate vaimsele tervisele. Seetõttu on akadeemilised töötajad üks suurima läbipõlemis- ja stressihuga silmitsi seisvaid ametirühmi.³ Uuringu „Akadeemilised töötajad teadmusühiskonnas“ põhjal

tunnetab iga teine akadeemiline töötaja Eestis töö pingelisust, kurnatust ja enda töö mitte väärtustamist.⁴ Rohkete erinevate kohustuste tõttu kannatavad töötulemused ja töötajad leiavad, et nende töö tõhusus väheneb.

Ootus tuua ülikooli lisaressursse viib õppejõud kõrvale nende põhitööst ja missioonist. Nii on ülikool kujunemas tippsooritajate kogumiks. Uusliberaalne võistluse, individualismi ja majandusliku autonoomia reetoorika on seotud mõõdetavate sooritustega, kollegiaalsuse ja koostöö asemel on aga süvenenud ülikoolidevaheline ja -sisene võistlus.⁵ Kaotajad on teadussuunad ja teadlased, kes endale ise raha teenida ei suuda. Uurijad toovad esile, et akadeemilise töö pingelisus ohustab kõrghariduse jätkusuutlikkust.⁶ Õppejõudude muutunud identiteet, vastulolulised nõudmised, kvantitatiivne hindamine, atesteerimine, autonoomia vähenemine tekitavad ebakindlust, suurendavad ärevust, haavatavust, ohustatust ja rivaliteeti, luues soodsa pinna ka petmisele ja kiusamisele.^{7,8}

Õppejõu autonoomia on Euroopas olnud pika traditsiooniga ühiskondlik kokkuleppe, mis pärineb Humboldti-aegse Saksa ülikooli traditsioonist. Autonoomiaga rõhutati õppejõu sõltumatust kiriku ja riigiaparaadi kontrollist otsustamaks, millist teadmist peab

ta oluliseks õppijale edastada. Uusliberaalne ärihuvidest ja tulemuslikkusest lähtuv anglo-ameerika haridusmudel ei näe aga õppijas enam kodanikku, kelle jaoks haridus on avalik hüve, vaid teenuse tarbijat. See tähendab õppejõule sügavat rollikonflikti ja teeb ta üliõpilaste tagasiside ees haavatavaks.

Teadlase missiooniks on tõendus põhisel osundada probleemkohtadele ja tutvustada neid tulemusi avalikkusele. Jokela näidendis kirjeldatakse teadlaste-aktivistide positsiooni, kes osundavad ülikooli juhtimiskultuurile ja jäävad eesliinile üksi. Samas on kriitiliste töösuhete uurijate jaoks töötajate kollektiivne võitlus oma õiguste eest vajalik, on ju võimusuhted nii töökohas kui ka ühiskonnas üldiselt tööandja kasuks.⁹ Erapooletuks jäämine tähendab teadlase-aktivisti jaoks kahjulike teguviiside toetamist: nt ebavõrdsuse tolereerimist, sõjategevuse õigustamist, kliimamuutuse ja keskkonnasaaste probleemide marginaliseerimist. Leidmata uuringuteks rahastust, teevad nad uuringuid tasustamata lisatöona. Ülikoolis ei toeta neid tihtipeale kolleegid ega ka juhtkond.

Neoliberaalse ülikooli juhtimiskultuuri kogevad õppejõud kui lineaarselt ülevalt alla juhitud ametnike ülikooli,^{10,11} kus juhtkonna roll on mõõdikutega nende

tootlikkust suurendada ja tööaega mõõta koormusarvestuste tabelite kaudu. Akadeemilised töötajad peavad atesteerimisel näitama häid tulemusi õpetamisel, teadustöös, administreerijatena, tutvustama teadustöö tulemusi avalikkusele, osalema rahvusvahelistes koostöövõrgustikes, olema edukad teadusrahastuse hankimisel jne. Õppejõudude töö meenutab mitmevõistlust, kus kõik ei suuda tippkonkurentsis püsida. Akadeemiliste töötajate identiteet on seetõttu tugevalt polariseerunud – ennast nähakse kas vastuhakkaja, küüniku, võitja või mõjuisikuna.¹²

Ülikoolis väärtustatakse enim teadustööd, mida mõõdetakse kvantitatiivselt avaldatud artiklite arvuga. Kasvav ebavõrdsus ülikooli sees tööde jaotamisel õõnestab motivatsiooni neil, kes peavad ära tegema kõik muu, s.t õppetöö, administratiivülesanded, juhendama ja retsenseerima üliõpilastöid, osalema kaitsmiskomisjonides. Akadeemiliste töötajate ette on kerkinud terav küsimus, mille arvelt tuleb ühiskonda teenida: kas õppe-, teadustöö või vaba aja arvelt. Nii ei vasta ülikoolides vaikumise kehtiva teadmise ja kokkuleppe kohaselt lepingus ettenähtud koormus tegelikule tööhulgale. Väheneva rahastuse tingimustes hoiab ülikoole elus akadeemiliste töötajate tasustamata ja vabal ajal tehtud töö,

kõige kasulikum on värvata töötajaid osaja või töövõtulepingutega.¹³ Ebavõrdsust tekitab ülikoolides ka sooline palgalõhe. Samuti on naisõppejõududel suurem risk läbi põleda, kuna nad võtavad tudengite heaolu eest hoolitseja rolli, millest meestel on kergem emotsionaalselt distantseeruda.¹³ Nende probleemidega heitlevad ka näidendi kangelased.

Jokela toob välja ka mure ülikooli jätkusuutlikkuse ja akadeemiliste töötajate järelkasvu pärast. Sama probleem on ka Eestis. Alla 30-aastastest akadeemilistest töötajatest soovib karjääri ülikoolis jätkata vaid 9 protsenti.⁴ Tööga ülekoormatud nooremteadurid on muutunud ülikoolis odavaks tööjõuks ja on eriti rahulolematud. Eesti, Läti, Itaalia, Ungariga on suurima 60+ vanuses akadeemiliste töötajate osakaaluga OECD riikide hulgas.⁴

Näidend tõstatab küsimuse: miks akadeemilised töötajad siis ei lahku? Ja annab ka vastuse: sest nad on läbinud ülimat pühendumist ja pingutust nõudva teekonna doktorikraadini. Neid inspireerivad üliõpilased ja kolleegid. Nad usuvad, et nende missioon on maailma paremaks ja õiglasemaks kohaks muuta just õppejõu ja teadlasena.

Kirjandus

1. Kristi Akkermann, Rainer Reile, Kelli Lehto, Hedvig Sultson, Mall Leinsalu, Liina Haring, Kadri Kõiv, Liisi Panov, Kenn Konstabel, Vaimse tervise probleemide esinemine Eesti täiskasvanud elanikkonnas. Eesti inimarengu aruanne 2023.
2. Byung-Chul Han, Väsimusühiskond. Loomingu Raamatukogu 6/2025.
3. Sair Revda Dinibutun, Cemil Kuzey, Muhammet Sait Dinc, *The Effect of Organizational Climate on Faculty Burnout at State and Private Universities: A Comparative Analysis.* – SAGE Open 2020, nr 10(4).
4. Eve Mägi, Kaupo Koppel, Kristi Kõiv, Eneli Kindsiko, Maarja Beerkens, *Akadeemilised töötajad teadmusühiskonnas.* Tartu Ülikool ja mõttekoda Praxis, 2019.
5. Tero Erkkilä, Ossi Piironen, *Autonomisation and individualisation: Ideational shifts in European higher education.* – *Academic identities in higher education: The changing European landscape*, 2015, 47-62.
6. Larissa Jõgi, Meril Ümarik, Kaire Povilaitis, *Akadeemilise töö pingelisus ohustab kõrghariduse jätkusuutlikkust.* – Novaator 5.03. 2024
7. Kadri Simm, Kadri Lees, Mari-Liisa Parder, Anu Tammeleht, *Eesti teaduseetika küsitluse meetodi-ka väljatöötamine ja piloteerimine.* 2023.
8. Rebecca Pope-Ruark, *Unraveling faculty burnout: Pathways to reckoning and renewal.* JHU Press, 2022.
9. Kadri Aavik, Kairit Kall, Birgit Poopuu, *Teadus ja aktivism: sobimatu või vajalik kooslus? - Sirp* 4.10.2024.
10. Bruno Broucker, *First things first: Focusing on the obvious for better management and leadership development.* -*Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 2015, 11(46), 53-70.
11. Stephanie Ross, Larry Savage, James Watson, *University teachers and resistance in the neoliberal university.* - *Labor Studies Journal*, 2020, 45(3), 227-249.
12. Oili-Helena Ylijoki, Jani Ursin, *High-flyers and underdogs: The polarisation of Finnish academic identities.* - *Academic identities in higher education: The changing European landscape*, 2025, 187-202.
13. Kadri Aavik, *Ülikoolidest on saanud teadlaste energiat imevad vampiirid - Novaator* 28.04.2018.

Algajatele ehk terminoloogiline sissejuhatus akadeemilisse maailma

- **Professor** – doktorikraadiga õppejõu kõrgeim ametiaste.
- **Kaasprofessor** – professorist madalam ametikoht kõrgkoolis.

Eestis 1. septembril 2019 jõustunud kõrgharidusseaduses ei ole enam varasemaid ametinimetusi *dotsent* ja *vanemteadur*. Seetõttu on kõrgkoolid pidanud kohandama ametikohtade struktuuri. Kaasprofessori ametikoht vastab umbkaudu varasemale dotsendi (ja vanemteaduri) ametikohale.

- **Rektor** – kõrgkooli juht, mõnel pool (nt Soomes) ka gümnaasiumi direktor; keskajal vaimuliku õppeasutuse juhataja.
- **Dekaan** – teaduskonna juht kõrgkoolis.
- **Doktor** – mitmes riigis kõrgeim akadeemiline kraad. Doktorikraad omandatakse pärast doktoriõppe ehk doktorantuuri läbimist (kestab harilikult 3–4 aastat). Doktoriõppesse astumise eelduseks on magistrakraadi või sellele vastava kvalifikatsiooni olemasolu. Doktorantuur lõpeb väitekirja kaitsmisega.
- **Järeldoktorantuur** – doktorikraadi omandamisele järgnev etapp, mille jooksul noorteadlane teeb senisest koduülikoolist erinevas teadusasutuses rahastatud uurimistööd kogunud teadlase tööruhmas. Selles etapis saab järeldoktor süvendada oma erialaseid teadmisi ja luua tugeva teadusliku pagasi edasiseks iseseisvaks teadlaskarjääriks.
- **Grant** – uurimistoetus, konkursi korras uurimisprojektile eraldatud rahastus.

Allikad: Eesti Keele Instituudi Sõnaveebi Haridussõnastik, Tartu Ülikooli veebilehekülg

Mõned mõisted kordamiseks

- **Autonoomia** – osaline iseseisvus, mis põhiseaduse vm seadusega on antud osale riigi territooriumist, näiteks ühele rahvusele, rahvusrühmale või asutusele.
- **Ülikoolide autonoomia** puhul eristatakse protseduurilist ja materiaalselt autonoomiat. Protseduuriline autonoomia tähendab vabadust ülikooli otsustusõiguses eesmärkide saavutamisel ja tegevuse elluviimisel, materiaalne autonoomia on ülikoolide otsustusõiguse vabadus määrata ise eesmärgid ja tegevussuunad. **Akadeemiline autonoomia** hõlmab vabadust otsustada õppekavade, programmide sisu ja üliõpilaste vastuvõtu üle. **Õppejõudude ja õpetajate autonoomia tähendab vabadust valida õpetamismeetodeid, kujundada õppesisu ja hinnata õpilasi, toetudes usaldusele ja austusele.**
- **Venestamine Eestis** toimus mitmes eri laines. Peamised perioodid on järgmised: 19. sajandi lõpu venestamine (ca 1880–1905), mille eesmärk oli tugevdada Vene keisririigi mõju Balti kubermangudes, muu hulgas kehtestati alg- ja keskkoolides, hiljem ka Tartu ülikoolis õppekeeleks vene keel. Hiljem järgnes ka teine venestuslainet (ca 1908–1917) ning kolmandana nõukogude-aegne venestamine (1940/1944–1991). Ühelgi perioodil ei õnnestunud eesti keele kasutust otseselt piirata, kuid selle rolli vähendati järk-järgult.

Venestamine Soomes toimus Vene keisririigi ajal kahe lainena. Esimese venestusperioodil (1899–1905) oli olulisim sündmus Vene keiser Nikolai II välja antud Veebruarimanifest, mis hakkas piirama Soome autonoomiat. Teine venestusperiood vältas aastatel 1908–1917 ja lõppes Soome iseseisvuse väljakuulutamisega.

- **Sotsiaalpsühholoogia** – interdistsiplinaarne teadus, mis uurib isiksuse ja rühma (inimühenduse) vastastikmõju, kasutades psühholoogia ja sotsioloogia meetodeid. Sotsiaalpsühholoogia uurib inimsuhete ajaloolist arengut, eneseteadvust ja identiteeti, sotsiaalset taju, hoiakuid ja inimestevahelisi suhteid, sotsiaalset mõju, agressiivsust ja prosotsiaalsust, grupikäitumist ja suhtlemist.
- **Evolutsioonipsühholoogia** põhineb sotsiobioloogia rakendamisel inimesele. Sotsiobioloogia on neodarvinistlik teooria, mis püüab seletada organismide sotsiaalsete suhete päritolu loodusliku valiku kaudu. Darwini evolutsiooniteooria järgi on paljud elusolendite omadused aja jooksul kujunenud loodusliku valiku tulemusena. Inimene on ka elusolend, seega peaksid ka paljud inimese paljud omadused olema kujunenud aegade jooksul loodusliku valiku tulemusena. Need omadused on endiselt olemas ka tänapäeva inimesel ja mõjutavad jätkuvalt inimeste käitumist.

Tsiteeritud Eesti Vabariigi põhiseadusest:

Paragrahv 38

Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad.
Ülikoolid ja teadusasutused on seaduses ettenähtud piires autonoomsed.

A. Sissejuhatus

1

Paragrahv 38 sätestab kolm põhiõigust: esiteks teaduse ja selle õpetuse vabadus, teiseks kunstivabadus ning kolmandaks teadusasutuste ja ülikoolide autonoomia. Teaduse ning selle õpetuse vabadus (akadeemiline vabadus) ning ülikoolide ja teadusasutuste autonoomia (institutsionaalne autonoomia) on omavahel lahutamatult seotud: vaba teadustegevus ja teadmiste õpetus ei saa eksisteerida ilma autonoomsete ülikoolide ning teadusasutusteta. Samas ei ole ülikoolide ja teadusasutuste autonoomiast mingit kasu, kui piirid on seatud teadustegevuse sisule. Akadeemilise vabaduse ning ülikoolide ja teadusasutuste autonoomia tihed seos ei tähenda siiski seda, et PS kaitseb teadustegevuse vabadust üksnes juhul, kui see tegevus toimub ülikoolis või teadusasutuses. Paragrahvis 38 sätestatud põhiõigused hõlmavad igasugust tegevust, mis on sisult ja vormilt mahutatav mõiste „kunst“ või „teadus“ alla.

B. Akadeemiline vabadus

2

Akadeemilise vabaduse põhiline eesmärk on teadmiste saamine ning levitamine. Vabadus peab tagama, et teadlane lähtuks oma töös teaduslikust meetodikast, mitte poliitilisest, ühiskondlikust, majanduslikust jm välisest survest. Teadustegevuse sisu ja tulemusi ei tohi suunata ühiskondlik-poliitiline kasuarvestus. Viimane võib ajendada mõnd laadi teadustegevuse toetamist, kuid teadustegevus ise peab olema vaba – seda enam, et üksnes sel viisil saadakse usaldusväärseid teadmisi, mis edendavad ühiskonna kasu.

Akadeemilise vabaduse põhiline eesmärk on teadmiste saamine ning levitamine. Vabadus peab tagama, et teadlane lähtuks oma töös teaduslikust meetodikast, mitte poliitilisest, ühiskondlikust, majanduslikust jm välisest survest. Teadustegevuse sisu ja tulemusi ei tohi suunata ühiskondlik-poliitiline kasuarvestus. Viimane võib ajendada mõnd laadi teadustegevuse toetamist, kuid teadustegevus ise peab olema vaba – seda enam, et üksnes sel viisil saadakse usaldusväärseid teadmisi, mis edendavad ühiskonna kasu.

C. Ülikoolide ja teadusasutuste autonoomia

17

Ülikooli ja teadusasutuse autonoomia tähendab seda, et taolisel asutusel peab olema avar enesekorraldusõigus. See õigus kaitseb ülikooli ja teadusasutusi välise, iseäranis riigi liigse sekkumise eest ning toimib ühtlasi institutsionaalse garantiina, kaitstes neid asutusi sundlikvideerimise ja -ühendamise eest.

Tommy Jeans
TOMMY
JEANS
EST. 1985 NEW YORK

Lektüür edasijõudnutele ehk näidendi tekstis mainitud filosoofid ja nende põhipostulaadid ehk panoptikumist läbi- paistvuseni

Jeremy Bentham, Michel Foucault ja panoptikum

Panoptikoni (pan + opticon = kõikenägev), ümmarguse ringikujulise vangla idee pärineb inglise filosoofilt Jeremy Benthamilt (1748–1832). Selle idee alge ulatub Venemaale, kus Jeremy vend Samuel Bentham kavandas 1787. aastal ringikujulise tehase, mis võimaldas töödejuhatajal saavutada töötajate tegevusest hea ülevaade. Bentham leidis, et taoline lahendus võiks toimida ka vangla puhul ning 1791 valmiski arhitektuuriline kavand, mille idee seisnes selles, et valvuril oli võimalik jälgida pidevalt kõiki kinnipeetavaid ilma, et kinnipeetavad näeksid valvurit. Tegu oli ringikujulise vanglaga, milles ühekohalised kambrid paiknesid välismüüri läheduses, erinevaid korruseid ühendasid avatud galeriid ja trepid ning valvuri tööruum olid vangla keskel. Prantsuse filosoof Michel Foucault (1926–1984) kasutas panoptikumi ideed oma teoses „Vaevata ja karistada“ (1975) kõikehõlmava kontrolli metafoori- na ühiskonnas, kus kõik toimib automaatselt, sest ennast ja teisi kontrollivad inimesed ise.

Jeremy Benthami soovi kohaselt valmis tema surnukehast nn autoikoon: tema polsterdatud skeletile pandi selga tema enda rõivad ning asetati istuvana klaaskappi.

Autoikoon asub Londoni University College'is üliõpilaskeskuses ja sümboliseerib Benthami utilitaristlikku mõtteviisi: ka pärast surma võiks inimesest olla ühiskonnale kasu.

Ludwig Wittgenstein ja keelemängude teooria

Austria filosoof Ludwig Wittgenstein (1889–1951) tundis huvi, kuidas keel maailma esitab ning mis sellest loogika ja matemaatika jaoks tuleneb. Kui tema varasemates töödes on keel maailmaga staatilistes ja formaalsetes suhetes, siis hilisemates töödes rõhutatakse keelekasutust sotsiaalsete igapäevategevuste kontekstis, nagu käskimine, soovimine, nõudmine, mõõtmine jne. Neid tegevusi käsitletakse erinevate „keelemängudena“, mis üheskoos moodustavad eluvormi. Meie üldistamistungi väljaravimiseks eelistab Wittgenstein tavapäraste liinearsete argumentide asemel analoogiaid, aforisme, uusi vaatenurki ning üleskutseid vaadata vanadele nähtustele uue pilguga.

Simone Weil ja võim

Simone Weil (1909–1943) oli prantsuse filosoof, kristlik müstik, luuletaja ja poliitaktivist. Tegeles võimuiha ja fašismi põhjuste otsimisega. Tema artikkel „Hitlerismi lätted“ toob paralleele Vana-Rooma riigikorra ja natsismi vahel. Tema pikem essee „Ilias ehk Poeem võimust“ (1940) on Marju Lepajõe tõlkes avaldatud ajakirjas Vikerkaar (1997, nr 7/8).

Jürgen Habermas ja avalik sfäär

Jürgen Habermas (s 1929) on saksa filosoof ja sotsioloog, nn Frankfurdi koolkonna esindaja. Seadis oma eesmärgiks tervikliku ühiskondliku teooria loomise. Muuhulgas vaatles Karl Marxi ideid kaasaja ühiskonna kontekstis. Habermas leidis, et kapitalismile puudub alternatiiv, kuid kontroll majanduslike protsesside üle moodas ühiskonnas on kadunud ja see tuleks tagasi võita, kuna vastasel korral juhivad ma-

janduslikud protsessid inimesi, mitte vastupidi. Üheks viisiks, kuidas seda teha, on avaliku sfääri taaselustamine. Selle all peab Habermas silmas demokraatlike protseduuride taaselustamist avatud dialoogi ja diskussioonide abil, mis tema sõnul saavad toimuda tänapäevaste meediakanalite – interneti, televisiooni ja raadio – kaudu.

Chantal Mouffe ja dissensus

Chantal Mouffe (s 1943) on belgia teadlane. Oma töödes on ta sageli kritiseerinud „arutleva demokraatia“ ja konsensusedemokraatia mudeleid. Mouffe arvates peitub konsensusel alati kellegi või millegi välja arvamine ning seega ohustab konsensusele rõhumine demokraatlikke institutsioone. Konflikt (ehk dissensus, st mittenõustumine, vastupanu) on demokraatia osa ja alus, konsensus seevastu on repressiivne.

Hannah Arendt ja kurjuse banaalsuse teooria

Hannah Arendt (1906–1945) oli saksa-juudi poliitik ja filosoof, kes kirjeldas stalinliku ja hitlerliku isikukultuse tekkepõhjuseid. Totalitarism on avalikkuse allakäik, inimeste vabadus on lahutatud poliitilise aktiivsuse vabadusest. Üks tema kuulsamaid teoseid on 1961. aastal ilmunud Natsi-Saksamaa riigiametniku Adolf Eichmanni kohtuprotsessi kajastav „Eichmann Jeruusalemmas: Aruanne kurjuse banaalsusest“. Eichmann õigustas oma osa ajaloo koledustes sellega, et ta tegi üksnes oma tööd. Arendt toob oma arutluskäigus esile, kuidas kurjuse banaalsus seisneb paljuski selles, et teisi inimesi vaadeldakse distantsilt – mitte inimeste, vaid objektidena.

Byung Chul Han ja läbipaistvusühiskond

Byung-Chul Han (s 1959) on korea päritolu saksa filosoof, tegeleb laiemas mõttes hiliskapitalistliku ühiskonna kriitikaga. Tema lihtne ja lakooniline, valdavalt lühilausealine stiil on toonud talle üle maailma rohkesti lugejaid ja tsiteerijaid, teda on nimetatud ka filosoofia rokkstaariks. Tema oponentid on teda süüdistanud lihtsakoelisuses ja triviaalsuses.

Hani ka eesti keeles ilmunud raamatu „Läbipaistvusühiskond“ (tõlkija Hasso Krull, Loomingu Raamatukogu nr 7/2022) kaudu jõuame ringiga taas Benthami panoptikumi teooria juurde. „Tänapäeval toimub globaalne areng panoptikumi poole. Mingit väljaspoolest panoptikumil ei ole. Ta muutub totaalseks. Pole ühtki seina, mis sisemist ja välist teineteisest eraldaks. Google ja sotsiaalvõrgustikud, mis serverivad ennast vabaduse ruumina, võtavad panoptilisi vorme. Tänapäeval ei toimi järelvalve vabaduse ründamisena, nagu harjumuspäraselt arvatakse. Vastupidi, inimesed avavad end vabatahtlikult panoptilisele pilgule. Digitaalse panoptikumiga tehakse meelsasti koostööd, paljastatakse end ja tehakse end nähtavaks. Digitaalses panoptikumis on kinnipeetav ühtaegu toimepanija ja ohver. Selles seisnebki vabaduse dialektika. Vabadus osutub kontrolliks.“

Akadeemiline lisalectüür

Akadeemilisest vabadusest kui reaalsest utoopiast mõeldes tuleb tõdeda, et akadeemiline vabadus tähistab pühendumist vabale ja piiramatule uurimisele. Ülikool on ühiskonna intellekt. Akadeemiline vabadus tagab, et pidev teadmispüüdlus on piiramatu, et ühiskond jõuaks uute teadmiseni. Kui teadmised on kättesaadavamad ja demokraatlikumad, nõrgenevad järk-järgult sotsiaalsed hierarhiad ja staatuse vahed. Seega on teadmistel oma mõju sotsiaalsetele suhetele. Piiramatut teadmiste loomist ja omandamist hõlmav akadeemiline vabadus on sellise dünaamika eeldus ja tingimus. /---/

Tulles tagasi arusaama juurde ülikoolist kui ühiskonna intellektist on kriitilisus selle lahutamatu osa. Ülikool võib ühiskonnas levinud mõttemustritest kõrvale kalduda, seada küsitavaks nende kehtivuse. Ülikool pakub ühiskonnale teenust, kui ta kuulutab sotsiaalseid muutusi, mitte ei reprodutseeri kuulekalt ühiskonda. Ülikoolis on meil vabadus mõelda ühiskonna ja riigi suhte üle ning välja töötada uusi õigluse ja vabaduse käsitlusi vastusena meie mõtlemist suunavale ajaloolisele tegelikkusele. Kui suhestume mõtlemises valitsevate vastuoludega, muutub meie mõtlemine kriitiliseks – me seame kahtluse alla võimu toimimise ja seda toetavad arusaamad. Riigile väljakutse esitamine võib aga tuua kaasa süüdistuse õõnestustegevuses ning teadupärast on riigid loobunud ülikoolide küllaldasest rahastamisest ja akadeemilise vabaduse toetamisest.

Martin Aidnik „Ülikool kui reaalne utoopia“, *Sirp*, 26.08.2022

Igal ühiskonnal on oma tõerežiim, oma „üldine poliitika“ tõe tarvis: see tähendab, on diskursused, mida ta vastuvõetavaks tunnistab ja nad tõestena funktsioneerima paneb; on mehhanismid ja instantsid, mis võimaldavad eraldada tõeseid või väärraid lausungeid, teatav talitusviis, kuidas jõustada nii ühtesid kui teisi; on tehnikad ja menetlused, mida peetakse väärilisteks, et nende kaudu tõe kätte saada; on staatus nende jaoks, kellel on voli öelda seda, mis funktsioneerib kui tõene.

Michel Foucault, „Tõe ja võim“, tõlkinud Hasso Krull, *Vikerkaar*, nr 11, 1992

Kui praegu näiteks otsida ülikoolidest inimest, kes võiks kirjutada põhjaliku järelsõna mõnele saksa kirjanduse klassikalisele teosele või kes põhjendaks sügavama süstemaatikaga, miks 12. sajandi autori Bingeni Hildegardi ladina keelest tõlgitud kirjalik, mis äsja ilmus akadeemilise väljaandena, on nii aktuaalne Eesti mõtteruumis, et tiraaž müüakse lennult läbi, siis leiab võrkudest üks-kaks võimalikku inimest, aga need on nii koormatud õppetöö ja projektidega, et neil kahtlemata ei ole võimalik seda teha. On toimunud tubli lageraie, kus on püsti jäänud mõned puud – ja seda peaaegu kõikides humanitaarteadustes, mida ei toeta nn rahvusprofessorid. Ülikoolid ei suuda enam pakkuda elementaarset kompetentsi ühiskonnale, kes neid üleval peab.

Intervjuust Marju Lepajõega, *Edasi*, 11.03.2018

Bingeni Hildegard

(O Virtus Sapientiae)

Oo Tarkuse jõud,
kes sa tiirled ja tiireldes
kõik oleva täidad
sel ainsal teel, millel on elu.
Kolm tiiba sul on:
üks neist kõrgustes lendab
ja teine immitseb maast
ja kolmas – ta igal pool lendab,
Kiitus sulle, sest nõnda on õige, oo Tarkus!

Ladina keelest tõlkinud Riina Ruut

Bingeni Hildegard oli 12. sajandil elanud katoliku kiriku nunn, müstik, poeet ja helilooja.

Teatrijuht Aivar Mäe

Draamajuht Tanel Jonas

Muusikajuht Risto Joost

Balletijuht Jevgeni Grib

Lavastusala Karis Hindriksoo-Pitsi, Lisett Soomäe

Pealavameister Rello Lääts

Lavatehniline ala Sergei Kornev, Madis Toimla, Sergei Ivanov, Mart Visnapuu,

Reigo Harkmann, Andre Luik, Markus Kõrkjas, Sten Gussakov, Paap Nõmm

Dekoratsiooniala Marika Raudam, Mait Sarap, Helli Aas, Taavi Kask, Innari Toome,

Ain Austa, Andres Lindok, Katrin Pahk, Leenamari Pirn,
Terje Kiho, Indrek Ots, Mart Raja, Karmo Kiivit, Einar Pallas

Rekvisiidiala Liina Martoja, Brigita Värnik, Astrid Põhako,
Mirka Porrassalmi, Kaie Uustal, Nele-Liis Raud

Kostüümiala Liisi Ess, Ivika Jõesaar, Triin Isak, Ruth Rehme-Rähni,
Küllli Kukk, Edith Ütt, Marika Normet, Elli Nõps, Inkeri Orasmaa, Irina Medvedeva,
Tia Nuka, Natalja Malinen, Kaire Arujõe, Olga Vilgats, Anneli Vassar, Heli Kruise,
Riina Seeblum, Reet Vaga, Ivi Vels, Ljubov Guzun, Klaarika Sild, Svitlana Osypiv

Riietusala Raina Varep, Eva Kõiv, Anu Kõiv

Jumestusala Anneliis Punnar, Viktoria Rüster

Valgustusala Andres Sarv, Kaspar Aus Tõnu Eimra, Tõnis Järs,
Villu Adamson, Madis Fuchs, Markus Vahtramäe, Mattias Järs

Heli- ja videoala Andres Tirmaste, Hendrik Ilves, Vaiko Vreimann, Andreas Kangur

Kavalehe koostanud Sven Karja, **kujundanud** Katrin Leement,
kavalehe fotod Kalev Lilleorg, Karoliina Vuorenmäki

Emakeelne kultuur on hindamatu väärtus.

30. detsembril 2006 asutasime Vanemuise Fondi, et hoida ja toetada Eesti teatrikunsti.

Lubame hea seista fondi käekäigu eest

Olga Aasav, Kalev Kase, Mart Avarmaa, Tartu linn

Vanemuise Fond on loodud teatri töötajate erialase arengu ja koolituse toetuseks. Fondi on võimalik teha annetusi:

SA Tartu Kultuurkapital / Swedbank IBAN: EE092200221011379347, SWIFT: HABAEEX

SEB Pank IBAN: EE251010102052050006, SWIFT: EEUHEEX

Märksõna: VANEMUISE FOND

Suur aitäh teile Vanemuise fondi poolt:

Olga Aasav, Andrus Ansip, Mart Avarmaa, Alar Kroodo,

Kalev Kase, Mati Kermas, Eero Timmermann,

Tartu linn, Vanemuise advendikontserdil annetajad

Teatri peatoetaja

Aasta toetaja

Aasta toetaja

Aasta toetaja

Autopartner

Suvekontserdi peatoetaja

Hotellipartnerid

Grimmipartner

Partnerid

KULTUURIMINISTEERIUM

Kanname elamusi

Kõige mõnusam aeg ootab

 TALLINK

CASINO
FENIX

*Sanustame
omadesse*

Tähelepanu! Tegemist on hasartmängu reklaamiga. Hasartmäng pole sobiv viis rahaliste probleemide lahendamiseks. Tutvuge reeglitega ja käituge vastutustundlikult!

ELAMUSTEKS LOODUD

TOYOTA COROLLA CROSS

Teatrielamuste toetaja
amservauto.ee

AMSERV
TOYOTA ON MEIE HING

ESTIKO ELAMUS

Pakume üheskoos enam

LYDIA
HOTEL

www.lydia.ee
Ülikooli 14, Tartu

DORPAT

www.dorpat.ee
Soola 6, Tartu

vanemuine.ee